

Lusthuset vid Färna herrgård

-restaurering och konservering

Antikvarisk kontroll

Färna herrgård
Färna 2:62
Gunnilbo socken
Skinnskattebergs kommun
Västmanlands län

Helén Sjökvist/Anna Gütblein

Lusthuset vid Färna Herrgård

-restaurering och konservering

Antikvarisk kontroll

Färna herrgård

Färna 2:62

Gunnilbo socken

Skinnskattebergs kommun

Västmanlands län

Helen Sjökvist/ Anna Gütblein

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2009

Omslagsfoto: Anna GÜthlein

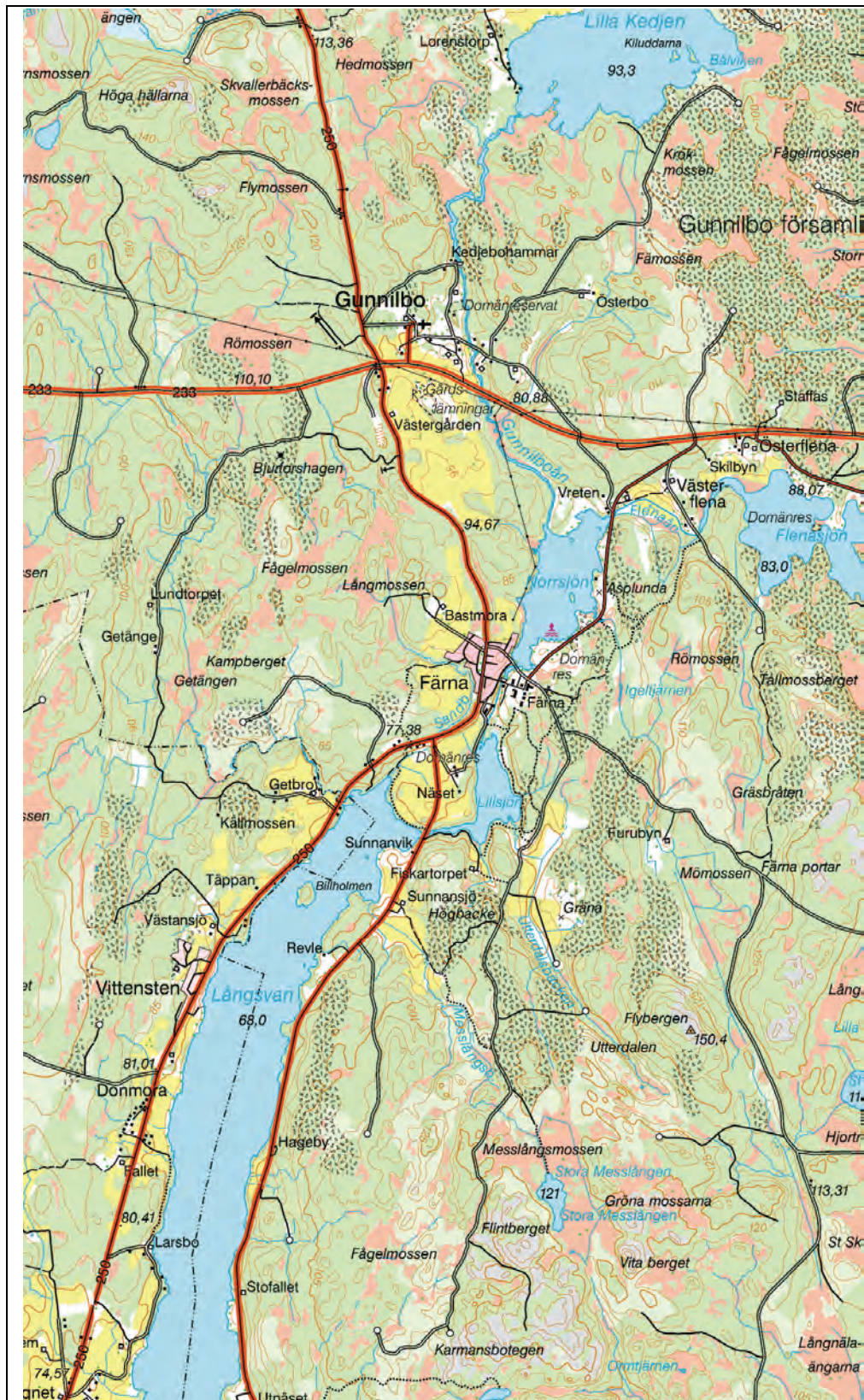
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-86255-53-4

Tryck: Just Nu, Västerås 2009.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Lusthuset och trädgården	7
Tidigare dokumentation.....	9
Genomförande	11
Fönster.....	11
Dörrblad	13
Interiöra konserveringsarbeten	14
Referenser.....	16
Kart- och arkivmaterial	16
Otryckta källor.....	16
Litteratur.....	16
Tekniska och administrativa uppgifter	16

Figur 1. Färna herrgårds läge, markerat med en röd ring. Utdrag ur Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Inledning

Under 2008 har interiören i lusthuset vid Färna herrgård konserverats av Närkekonservatorn AB. Fönsterbågar och karmar har målats av Målerikonservatorn i Dalarna. Länsstyrelsen fattade beslut om bidrag för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse dnr.434-11210-07. Ägaren utsåg Kulturmiljövård Mälardalen till antikvarisk kontrollant.

Bakgrund

Färna herrgård har sitt ursprung i den hytta som kan ha sitt ursprung på 1500-talet men dessa källor är mycket osäkra.¹ En stångjärnshammare tillhörande kronan lär dock varit etablerad 1607. På 1750-talet uppger Grau att Färna bruk bestod av 3 stångjärnshamrar, 6 härdar, 2 stålhamrar samt en plåthammare.² Det fanns också en Mjöl- och sågkvarn samt ett tegelbruk på gården.

Huvudbyggnaden är uppförd på 1770-talet men har genomgått stora förändringar under 1800- och 1900-talen.³ Främst en stor ombyggnad 1857 innebar att träfasaden ersattes med en ljus gulputsad fasad med vita fasaddekorationer enligt tidens ideal (figur 2). Flygelbyggnaderna tillkom omkring år 1800.

Figur 2. Färna herrgård sedd från trädgården under tidigt 1900-tal. Foto: VLM arkiv.

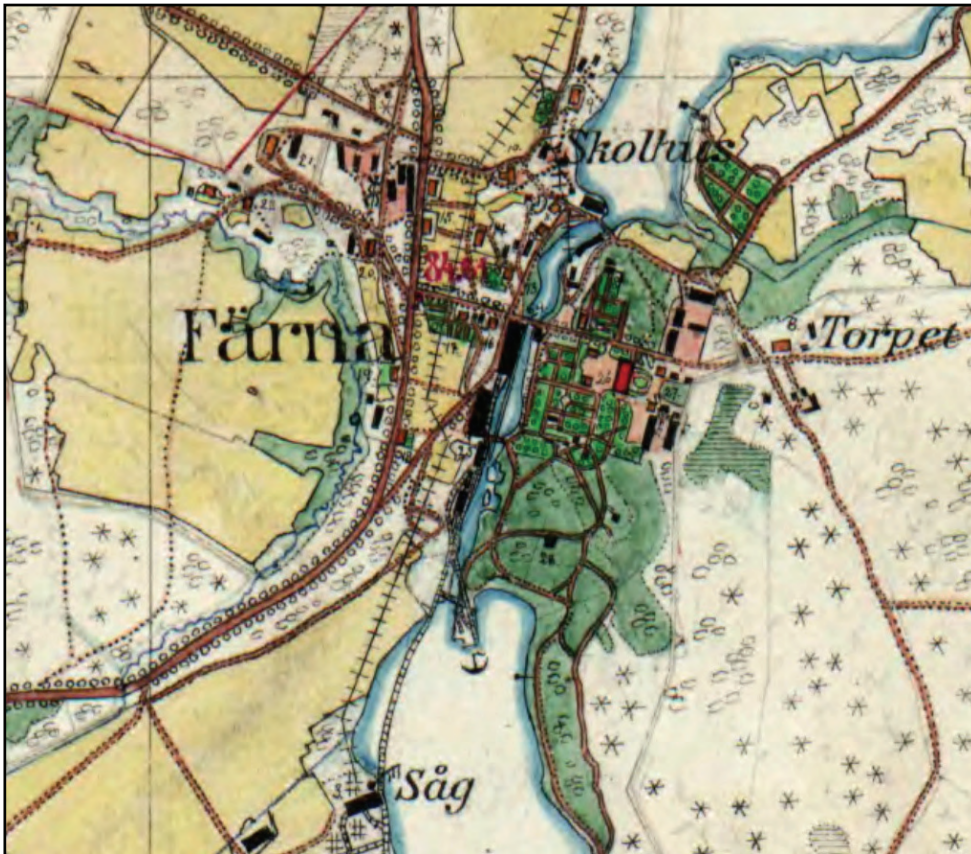
¹ Västmanland – Mälmarbygd – Bruksbygd – Bergslag 1992.

² Grau Beskrifning öfver vestmanland, dess städer, häradar och socknar. Nyutgivning 1904 av första upplaga från 1754.

³ Västmanland – Mälmarbygd – Bruksbygd – Bergslag 1992.

Figur 3. Färna bruk omkring sekelskiftet. Foto: Vykort VLM arkiv.

Figur 4. Häradsekonomska kartan 1911. Skala 1:20 000.

Lusthuset och trädgården

Lusthuset lär ha tillkommit vid 1700-talets slut. På en karta över gården från 1816 finns platsen utmärkt som Lusthusplanen. På 1858-års karta är byggnaden mer tydligt inmarkerad.

Redan på 1696-års karta är marken markerad som trädgård och uppges innehålla äppelträd, päronträd och en humlegård med upp till 100 stänger (figur 6). På kartan från 1816 har trädgården fått en mer anlagd struktur och uppges innehålla gångar, planteringsland samt en orangerigård. Lusthusplanen uppges ligga med promenader däromkring (figur 7). Parken söder om trädgården har tagits av det södra gårdet varför det 1816 uppges finnas gamla åkerlindor i parken. Parken fortsatte med promenader och vilbänkar ner till kägelbanan, vilken var belägen en bit söder om lusthuset. Vid strömmen fanns ruddammar. Smederna hade sina kålgårdar och kryddtäppor väster om strömmen.

Av 1858-års karta att döma hade en trädgård även etablerats norr om huvudbyggnaden vilken gick under benämningen "Lilla trädgården" (figur 8). Den äldre delen söder om huvudbyggnaden gick under benämningen "Stora trädgården".

Figur 5. Lusthuset vid färna herrgård. Foto: VLM arkiv.

Figur 6. Karta över Färna 1696.

Figur 7. Karta över Färna 1816.

Figur 8. Karta över Färna 1858.

Tidigare dokumentation

I läns museets arkiv finns ett antal bilder som tagits av studenter vid KTH. Fotograf och årtal är inte angivet men det skulle kunna röra sig om 1970-talet, då lusthuset genomgick en exteriör renovering då fasaderna stänkrputsades med för tiden moderna material.

Figur 9. Foto av entrédörren, möjligen i samband med 1970-tals renoveringen. Foto: VLM arkiv.
Figur 10. Foto av södra fönstret, möjligen i samband med 1970-tals renoveringen. Foto: VLM arkiv.

Figur 11. Foto av interiören mot norr, möjligen i samband med 1970-tals renoveringen. Foto: VLM arkiv.

Figur 12. Foto av interiören mot söder, möjligen i samband med 1970-tals renoveringen. Jämför putsbortfall i nischerna med dagens läge vilket redovisas på figur 13. Foto: VLM arkiv.

Figur 13. Foto av interiören innan konservering. Foto: Gabor Paztor. Närkekonservatorn.

Genomförande

Fönster

Fönstren är idag vitmålade. Ett äldre fotografi, möjligen taget omkring 1900–1910, visar att fönstren då var mörka. Spår på bågarna fanns av en mörkt brun kulör motsvarande brun umbra, vilket tycks vara det äldsta färgskiktet (figur 5 och 14). Över detta finns ett lager av en mörkare brun kulör som kan beskrivas som Van Dycke brunt.⁴ Invändigt kunde endast ett enda vitt skikt urskiljas vilket tyder på att bågarna inte blivit ommålade interiört.

Fönstren har demonterats och rengjorts mekaniskt från färgrester. Där det varit möjligt har äldre färglager sparats.

Södra fönstret har en dropplista som tidigare skruvats med stjärnskruv. Denna har bytts mot spårskruv lika det äldre utförandet på övriga lister.

Beslag har i allmänhet plockas bort i samband med renskrapningen. Dessa har borstats rena från rost och rostskyddats genom oljebränning med linolja. Beslagen har återmonterats med klippspik (figur 15).

Mindre trälagningar har gjorts i två av fönstren. Lagningarna har gjorts med kärnvirke av furu av god kvalitet (figur 16).

Skadat glas har bytts mot ”antikglas”.

Det runda fönstret ovanför ingången har endast målats på utsidan, insidan har sparats som referensyta som visar den tidigare färgsättningen i vitt och brunt.

Fönstren har grundats med Engwall & Claesson äkta linoljefärg utspädd med 25% balsamterpentin. Därefter återmonterades glaset och kittades med äkta linoljekitt. Mellanstrykningen var utspädd med 10% balsamterpentin och slutstrykning skedde med utspädd färg. Referensytor har sparats.

Figur 14. Flagande färg på fönsterbåge. Foto: Helene Sjökvist

⁴ Persson 2008.

Figur 15. Detalj av fönsterbåge med beslag efter restaurering. Foto: Anna Gütblein

Figur 16. Ilagning av trä i fönsterkarmens underkant. Foto: Anna Gütblein.

Dörrblad

På dörrarnas ytersida finns flera färgskikt. Underst finns ett vitt färgskikt som enligt Anders Persson tycks vara medvetet måleri och alltså inte en grundfärg. Över denna ligger en grön kulör motsvarande grönjord och överst en grön kulör motsvarande kromoxidgrön. Den sista är dock en alkydfärg som kan ha tillkommit på 1970-talet då övriga exteriöra arbeten utfördes. På insidan har dörrbladen två färgskikt, båda i brutet vitt. Det understa lagret är tydligt brutet mot grått.

Dörrbladet har rensats från färgrester mekaniskt. Den har grundats med Engwall & Claesson äkta linoljefärg utspädd med 25% balsamterpentin. Mellanstrykningen var utspädd med 10% balsamterpentin och slutstrykning skedde med utspädd färg (figur 17). Referensytor har sparats.

Figur 17. Dörrens färgsättning efter restaurering. Foto: Anna Gütblein.

Interiöra konserveringsarbeten

Bemålningen på pilastrar, taklist och takets hålkärl tycks vara ursprunglig medan vägghpanelen har senare övermålningar. Vägghpanelen och väggen upp till ca 3 m är bemålad med linoljefärg. Pilastrarna är delvis lackade. Taket och taklister är bemålade med kalkfärg. Färgskikten flagade kraftigt på både vägg och takytor före konserveringen (figur 18). Ytbehandlingen på pilastrarna har med åren mörknat och spruckit upp och alla målade ytor var täckta med ytsmuts.

Arbetet påbörjades med rengöring samt fästning av lösa flagor mot underlaget. Linoljefärgsytorna rengjordes med en tensiderlösning och fästes ned med Acronal 300D och LMKF. Denna har bättre egenskaper än ett traditionellt animaliskt lim och valdes då fukt- och temperaturskillnaderna kan vara stora i lusthuset. Den sväller inte på samma sätt som ett animaliskt lim kan tendera att göra. Totalt saknades färgskikt på ca 40% av den oljefärgsmålade ytan.

Ytorna kompletterades med paraloid B 72 retucher som löstes upp i xylen 1:4 som förtunnats med aceton och blandats med torrpigment så att retucherna skulle få den omgivande ytans glansvärde.

De limfärgs- eller kalkfärgsmålade ytorna i taket rengjordes med Wishab svampar och borstades med en halvmjuk pensel varvid överkalkningen lossnade och kunde sköljas ned med alifatnafta. De kalkfärgsmålade ytorna retucherades sedan med torrpastellkritor. Vid retucheringen tonades de mest iögonfallande färgbortfallen och skadorna bort.

Takets framtagna dekorationsmålningar uppvisade omfattande slitage och olika fläckar av vatten och mögel. Dessa skador retucherades mycket sparsamt (figur 19).

Flagande färgskikt och andra skador dokumenterades noggrant med fotografier samt ritade kartor över väggar och tak med hjälp av dessa kan man i framtiden följa upp och kontrollera åtgärderna (Konserveringsrapport, Närkekonserveratorn)

Figur 18. Skador i måleri. Foto: Gabor Pazstor.

Figur 19. Retucherade takmålningar efter konservering. Foto: Anna Gütblein.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv:

Geometrisk avmätning 1696. Akt T13-15:1

Avmätning 1816. Akt T13-15:2

Lantmäterimyndighetens arkiv:

Arealavmätning 1858. Akt 19-GUN-120

Otryckta källor

Målerikonservatorn i Dalarna. Lusthus Färna herrgård. Dokumentation av målning, fönster och dörrar. 2009.

Närkekonservatorn. Konserveringsrapport beträffande invändig bemålning i Lusthus i Färna herrgård, Skinnskatteberg, Västmanlands län. 2008

Litteratur

Grau Olof. Beskrifning öfver vestmanland, dess städer, härader och socknar. Nyutgivning 1904 av första upplaga från 1754.

Gladh Lennart, Ström Krister. Västmanland- Mälarbygd- Bruksbygd- Bergslag. Västerås Lst 1992.

Tekniska och administrativa uppgifter

Kulturmiljövård Mälardalen nr:	08097
Länsstyrelsen dnr:	434-11210-07
Fastighetsbeteckning:	Färna
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanlands län
Socken:	Gunnilbo
Kommun:	Skinnskatteberg
Ägare-beställare:	Färna herrgård AB
Entreprenör:	Konservatorsarbeten: Nerikekonservatorn Gabor Paztor
	Måleriarbeten: Målerikonservatorn i Dalarna Anders Persson
Antikvarisk kontroll:	Kulturmiljövård Mälardalen Helén Sjökvist/Anna GÜthlein Stora gatan 41 722 12 Västerås

